

Architect Francine Houben vindt healing environment kwestie van goede architectuur

‘Een verlengde van thuis’

Volgens Francine Houben, oprichter en creatief directeur van architectenbureau Mecanoo, kan goede architectuur een belangrijke bijdrage leveren aan (de beleving van) goede zorg. “Een verblijf in een ziekenhuis blijft je je leven lang bij.”

Marmeren tegelvloeren, krakende trappen, oude plafondornamenten. Om de sfeer van een ziekenhuis van weleer te proeven, hoeft Francine Houben (59), oprichter en creatief directeur van architectenbureau Mecanoo, geen stap buiten de deur te zetten. Het 18de-eeuwse gebouw aan de Oude Delft in Delft waar haar architectenbureau Mecanoo is gevestigd, was vroeger de thuisbasis van het katholieke Sint-Hippolytus ziekenhuis, dat samen met het protestantse Bethel ziekenhuis voorloper was van het Reinier de Graaff Gasthuis. “Een heerlijke werkplek”, beaamt ze. “Prachtig gelegen aan de gracht en met de TU Delft om de hoek, onze onmisbare kweekvijver van nieuw talent.”

Dat aanstormend talent is nodig, want Mecanoo groeit gestaag. In 1984 huurde Houben als net afgestudeerd architect een werkruimte in het immense pand en startte hierin haar bureau. Die ene kamer bleek al snel te klein; het bureau groeide in dertig jaar tijd uit tot een toonaangevend architectenbureau. Inmiddels worden drie verdiepingen van het voormalige

ziekenhuis gehuurd om de 120 medewerkers uit 25 verschillende landen te kunnen huisvesten.

Houben zelf kreeg in februari dit jaar de Woman Architect of the Year Award van het Verenigd Koninkrijk, waar Mecanoo ook actief is. Ze vertelt dat de gezondheidszorg voor het bureau momenteel een speerpunt is. Wijzend naar de houten tafel waar ze aan zit: “Deze tafel staat symbool voor de ontwikkeling van ons bureau.” De jaarringen van het hout symboliseren de verschillende maatschappelijke sectoren die Mecanoo wil bedienen. Dat begon in de jaren tachtig met sociale woningbouw, gevolgd door openbare ruimte en onderwijs.

Vier jaar geleden spraken de zes partners van het bureau uit dat ook de zorg daarbij hoort, waarop Mecanoo zich inschreef voor de architectenselecties voor het nieuw te bouwen Nationaal Kinderoncologisch Centrum (NKOC) en het HagaZiekenhuis. Beide projecten gingen uiteindelijk aan hun neus voorbij, maar dat driemaal scheepsrecht is, bewees Mecanoo door de nieuwbouw van het Zaan Medisch Centrum (ZMC) in de wacht te slepen. Een klus van ongekennde omvang: eind 2016 moet in Zaanstad een nieuw ziekenhuis, inclusief een ‘zorgboulevard’ van 65.000 m² worden opgeleverd. Het bureau >



‘De boodschap die ik altijd uitdraag is *be prepared for change*’

> is verguld met de opdracht. Houben vertelt dat de Nederlandse ziekenhuizen die vijftig jaar geleden gebouwd werden er over het algemeen verschrikkelijk uitzien. “Gebouwen uit die tijd komen voort uit een bepaalde filosofie op zorg die zich kenmerkt door aanbodgerichtheid. Nu de filosofie kantelt naar zorg die zich richt op de behoefte van de patiënt, kan de architectuur helpen door een ziekenhuisgebouw te ontwerpen dat patiëntgericht is.”

Leanfilosofie

Het ontwerpen van een nieuw ziekenhuis is allesbehalve een eenvoudige aangelegenheid. Medisch specialisten spelen een belangrijke rol in het ontwerpproces. Houben vertelt hoe het architectenteam geïnspireerd wordt door de bijdrage van de artsen. “Die interactie is echt waanzinnig leuk. Het ZMC is een van de eerste ziekenhuizen die het hele denken en handelen baseren op de leanfilosofie, ofwel het continu verbeteren van werkprocessen en het streven om elke vorm van verspilling te elimineren. In een bestaand ziekenhuis past het werkproces zich aan op de mogelijkheden en onmogelijkheden van een gebouw. De nieuwbouw van het ZMC is een prachtige kans om het precies andersom te doen. Daar kunnen we het gebouw volledig aanpassen aan de werkprocessen en dus uiteindelijk aan de behoeften van de patiënt.”

Houben beschrijft hoe de verantwoordelijke projectarchitect die het ZMC begeleidt, rekening houdt met de kleinste details. “Neem de inrichting van een OK. Deze splitsen we bij het ZMC in tweeën, zodat een patiënt met een ingescheurde teennagel niet de hele OK – inclusief veiligheidschecks voor complexere gevallen – door hoeft. En alle kamers worden – in lijn met het lean-principe van streven naar perfectie – op dezelfde manier ingericht, dus niet gespiegeld zoals in hotels. Doordat apparatuur en middelen in elke kamer op dezelfde plek staan, komt het personeel niet voor verrassingen te staan, wat de kans op vermijdbare fouten aanzienlijk reduceert.”

Houben vertelt dat het ontwerp van de nieuwbouw is gestoeld op vijf uit de leanfilosofie afgeleide waardenstromen: kliniek, polikliniek,

acuut, electief en diagnostiek. Ze constateert dat deze werkwijze het ziekenhuispersoneel stimuleert om over de eigen schutting heen te kijken. “Als je een ziekenhuis vanuit een waardenstroom inricht, worden overall overlappingen zichtbaar. Er wordt bijvoorbeeld visueel duidelijk dat een verloskamer onderdeel uitmaakt van zowel acuut als van kliniek. Dit geeft een interessante dynamiek en leidt tot begrip voor elkaars werkprocessen.”

Ruimtebeleving

Volgens Houben worden zorginstellingen steeds kleinschaliger. “De tijd dat een ziekenhuis op een kathedraal leek, ligt achter ons. Minder overbodige meters en ruimten samenvoegen, is de trend. Waarom heeft een afdeling bijvoorbeeld twee ontvangstruimten nodig?”

Ze vertelt hoe belangrijk goed daglicht en een goede akoestiek zijn voor de ruimtebeleving van de patiënt. Deze zaken mogen volgens Houben en haar collega-architecten niet onderschat worden. “Een gebouw kan er op het eerste gezicht nog zo mooi uitzien, als het niet goed ventileert en geen prettige akoestiek heeft, is het gewoon niet fijn er te verblijven. Een healing environment is in mijn ogen gewoon een kwestie van goede architectuur.”

In de beleving van Mecanoo kunnen de behoeften van patiënten van ruimte tot ruimte verschillen en dus hoort bij elke ruimte een eigen ontwerp. “We adviseren altijd om verschillende sferen te combineren. Bij binnenkomst moet de bezoeker of patiënt zich onmiddellijk thuis kunnen voelen, maar de SEH bijvoorbeeld krijgt wel weer een klinische uitstraling; wie een hartaanval heeft, zit niet te wachten op een lampenkapje boven het bed.”

Wil je als architect een goede zorginstelling ontwerpen, dan moet je jezelf volledig inleven in de perceptie van de eindgebruiker van het gebouw, vindt Houben. “Toen we een ontwerp maakten voor een instelling voor blinde en veelal meervoudig gehandicapte kinderen, heb ik mij twee dagen door het gebouw bewogen alsof ik blind was. Alleen op die manier kon ik ervaren wat een bepaalde lichtinval doet met een blind iemand. Dan pas merk je hoe belangrijk het is om in plaats van tegenlicht, licht van opzij te voelen.”

Een leer methode die het bureau inzet om eindgebruikers toekomstige nieuwbouw te laten ervaren is het gebruik van zogenaamde Mockups, een uit Amerika overgewaaid systeem waarin met karton toekomstige ruimtes

worden opgebouwd. “Voor de nieuwbouw bij het ZMC hebben we een hal om de hoek van het ziekenhuis afgehuurd. In zes weken tijd hebben we veertien afdelingen opgebouwd. Vervolgens zijn het medisch en verplegend personeel én de patiënten uitgenodigd om proef te draaien in de ruimtes. Een bijzondere methode en nog nooit gebruikt in Nederland.” Het experiment met de Mockups gaf een boost aan het ontwikkelproces. Met de reacties van de gebruikers kon nog een aantal ontwerpfouten worden getraceerd. “Zo kwamen de internisten erachter dat zij de weegschaal midden in hun bewegingsruimte hadden gepland en droegen ook rolstoelgebruikers verbeterpunten aan. Stel je voor dat we het vanaf de tekening gewoon gebouwd hadden. Dan hadden zowel zorgprofessionals als patiënten met een minder goed ziekenhuis moeten dealen.”

Hoewel Mecanoo van mening is dat kleurgebruik in een zorginstelling heel nauw luistert, is het bureau terughoudend in de toepassing ervan. “Elke kleur heeft per definitie voor- en nadelen”, aldus Houben. “Het is belangrijk om kleur uiteindelijk vooral als accent toe te passen. Want niets is zo trendgevoelig als kleur. Wat we vandaag mooi vinden, kan over vijf jaar hopeloos verouderd zijn. We proberen daarom in een gebouw zo veel mogelijk natuurlijke materialen toe te passen en het gebruik van kleur te beperken tot zaken die makkelijk kunnen worden aangepast, zoals het meubilair.” Ook een efficiënt gebruik van daglicht speelt een belangrijke rol. “Misschien wel de belangrijkste les is ervoor te zorgen dat patiënten altijd in daglicht kunnen wachten. In vrijwel alle ziekenhuizen is de wachtruimte ergens weggestopt in een gang. Maar een ziekenhuis moet voelen als een plek waar je graag wilt zijn. Wieso vind ik het woord ‘ziekenhuis’ een rotwoord. Het gaat toch om gezondheid en beter worden?”

Flexibiliteit

In de ontwerpen van Mecanoo speelt flexibiliteit een belangrijke rol. Nieuwe gebouwen voor zorginstellingen worden zodanig ontworpen dat afdelingen in theorie binnen een dag kunnen groeien of krimpen. “Het nieuwe werken, het nieuwe leren, de nieuwe zorg, het zijn allemaal parallellen van elkaar”, zegt Houben. “De boodschap die ik altijd uitdraag is *be prepared for change*. Niemand weet welke afdeling binnen een ziekenhuis in de toekomst zal groeien door bijvoorbeeld een nieuw ontwikkelde techniek. Ik herinner me nog dat ik op mijn zestiende voor een meniscusoperatie een week in het



‘Een ziekenhuis moet voelen als een plek waar je graag wilt zijn’

ziekenhuis heb gelegen. Door innovaties en andere ontwikkelingen is deze tijd nu teruggebracht naar, ik schat, een halve dag. Innovaties zijn voor een groot deel onvoorspelbaar en dus neem ik in mijn ontwerpen standaard voldoende speling mee die een instelling in staat stelt tijdig in te spelen op zowel groei- als krimpscenario's.”

Flexibiliteit staat volgens Houben niet op gespannen voet met de levensduur van een gebouw. “In principe moet een gebouw zo'n 50 jaar meekunnen. Het gaat erom dat er een structuur staat waarin tussentijdse veranderingen mogelijk zijn.” Als voorbeeld noemt ze de Nederlandse multiculturele samenleving. De vele verschillende culturen noodzaken architecten goed na te denken wie de eindgebruiker van het ziekenhuis is en welke behoeften deze eindgebruiker heeft. Maar uit welke cultuur men ook komt, zorginstellingen moeten voor alle mensen aanvoelen als een verlengde van thuis. Want een verblijf in een ziekenhuis blijft je je leven lang bij.” <

Curriculum vitae

Francine Houben (1955)

1984 doctoraal (cum laude) architectuur TU Delft

1984 oprichting architectenbureau Mecanoo

2000-2001 hoogleraar mobiliteitsaesthetiek aan de Università della Svizzera italiana, Accademia di architettura in Mendrisio (Zwitserland)

2000-2008 hoogleraar architectonische vormgeving en mobiliteitsaesthetiek TU Delft

2007-heden visiting professor Harvard University (VS)